

go. Trzeba jednak podkreślić, że prezentuje ona dość typowy, ukraiński, punkt widzenia na dzieje skrajnie nacjonalistycznego nurtu w życiu politycznym tego narodu w pierwszej połowie XX w., nurtu mocno obecnego dzisiaj w historiografii i dyskursie społecznym na wschód od Bugu i Sanu.

<http://dx.doi.org/10.18778/1644-857X.14.02.12>

Chiljada godini ot bitkata pri Belasica i ot smärtta na car Samuil (1014–2014), red. V. Gjuzelev, G.N. Nikolov, Izdatelska Kăšta „Gutenberg”, Sofija 2015, ss. 262.

Obchodzona w ubiegłym roku tysięczna rocznica śmierci władcy bułgarskiego Samuela zaowocowała zarówno rocznicowymi publikacjami, jak i licznymi konferencjami, których efektem są pojawiające się obecnie kolejne prace. Tak jest w przypadku omawianej w tym tekście książki. Jest ona owocem międzynarodowej konferencji, w której uczestniczyło kilkunastu uczonych z Bułgarii, Rosji i – co warte odnotowania – z Polski (dr Kiril Marinow z Katedry Historii Bizancjum Uniwersytetu Łódzkiego¹). Spotkanie badaczy odbyło się 9 października 2014 r. w mieście Petricz, położonym nieopodal miejscowości Kljucz, gdzie Samuel stoczył swą ostatnią bitwę (29 lipca 1014 r.), zresztą przegraną. To właśnie po niej cesarz bizantyński Bazyli II miał wydać rozkaz o oślepieniu jeńców bułgarskich, a następnie odesłać ich do Samuela. Ich widok tak wstrząsnął tym ostatnim, że przeszedł on zawał serca i wkrótce zmarł (6 października). Car Samuel to postać niewątpliwie wybitna i zajmująca wyjątkowe miejsce w pocście władców bułgarskich. Nie bez znaczenia w budowaniu szczególnej aury wokół niego – oprócz jego uporczywej, ze znaczącymi zwycięstwami, choć w ostatecznym rozrachunku przegraną walki z Bizantyńczykami – miała śmierć, której przyczyną był straszliwy los, będący udziałem jego wojów. Jego zgon miał świadczyć o tym, jak bardzo ten twardy wódz i władca kochał swoich poddanych i czuł się za nich odpowiedzialny. Nie dziwi, że współcześni Bułgarzy, nie zawsze zadowoleni ze swoich elit rządzących, z takim sentymentem podchodzą do Samuela, stawiając go za wzór do naśladowania.

¹ Wygłosił on referat pt. „Planinskata vojna v bälgaro-vizantijskija dvuboj ot kraja na X i načaloto na XI v.”

Merytoryczną część książki otwiera tekst Wasiła Gjuzelewa (*Beležki vărchu istorijata na Bălgarija po vremeto na komitopulite, carete Roman-Symeon i Samuil i technite naslednici (971–1018)*, s. 18–44), w którym w nader kompetentny i wyważony sposób przedstawiona została panorama dziejów Bułgarii między 971 a 1018 r. Artykuł stanowi znakomite wprowadzenie do następných rozpraw, poruszających bardziej szczegółowe kwestie.

Następny tekst, pióra Petăra Angelowa (*Sravnenija na car Samuil s drugi istoričeski ličnosti văv vizantijskata knižnina*, s. 45–51), poświęcony został wizerunkowi cara Samuela w literaturze bizantyńskiej. W obrębie rozważań Autora znalazły się prace Anny Komneny, Nicefora Bryenniosa, Jana Skylitzesa, Kekaumena i Jana Geometresa. Bułgarski historyk zwraca szczególną uwagę na to, z jakimi postaciami historycznymi czy mitologicznymi porównywany jest Samuel przez wzmiankowanych autorów i w jaki sposób wykorzystują to oni do budowania jego wizerunku.

W kolejnym artykule, którego Autorem jest Dmitrij Poliwjannij (*Srednovekovna Bălgarija prez IX–X vek. Iztok i Zapad*, s. 52–59), rozpatrzona została rola zachodnich i południowo-zachodnich ziem bułgarskich w życiu pierwszego państwa. Postawiono też tezę, że nie stanowiły one jedynie jego peryferii, a były obszarem, na którym rozwijała się istotna „część materialnej i duchowej siły bułgarskiego carstwa” (s. 59). W naturalny sposób stały się one centrum Bułgarii po 971 r., w sytuacji, gdy północno-wschodnia jej część została zniszczona przez Bizantyńczyków i przez pewien czas znajdowała się w ich rękach.

Toma Tomow w tekście *Bitkata pri Kjučz, 1014 g.* (s. 60–69) szczegółowo rekonstruuje przebieg bitwy pod Kljuczem. Szkoda, że Autor w swoich rozważaniach nie ustosunkował się do tekstu Macieja Salamona poświęconego tej tematyce, a ukazującego w odmienny niekiedy sposób losy wzmiankowanego starcia bułgarsko-bizantyńskiego². Wypada się zgodzić z T. Tomowem, że choć bitwa ta zakończyła się klęską Bułgarów, to nie złamała ona woli oporu z ich strony i trzeba było jeszcze czterech lat, by Bizantyńczycy osiągnęli ostateczny sukces i opanowali wszystkie ziemie bułgarskie. Bitwie pod Kljuczem swój tekst poświęcił również Georgi Mitrew (*Za Samuilovata krepost i bitkata v Ključkata klisura ot 1014 g.*,

---

² M. S a l a m o n, *Bitwa pod Bielasicą (1014) w relacji „Historia Imperatorum”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne” 1970, z. 30, s. 59–80.

s. 155–166). Wypada wyrazić zdziwienie, że ani T. Tomow, ani G. Mitrew nie podjęli ze sobą dyskusji w kwestiach ich różniących.

Ilija G. Iliew w artykule *Dobavkite na Michail Devolski kām Chronikata na Joan Skilica i borbata na bālgarite s Vizantija prez X–XI vek* (s. 70–75) analizuje informacje znajdujące się w głosie Michała, biskupa Dewola do *Kroniki* Jana Skylitzesa, a dotyczące epoki Samuela i początków bizantyńskiej niewoli. Autor podkreśla ich wyjątkowe – ze względu na unikatowość – znaczenie dla jej poznania.

Ilka Petkowa (*Car Samuil i bogomilite*, s. 76–83) podejmuje kwestię polityki Samuela wobec wyznawców bogomilizmu. Autorka stawia tezę, że nie można mówić o złagodzeniu, w porównaniu z okresem rządów Piotra, kursu wobec nich, jak to się dość powszechnie sądzi. Samuel, jej zdaniem, stał na straży ortodoksji, a brak informacji źródłowych o prześladowaniach jest konsekwencją słabości w ówczesnym czasie środowiska bogomilskiego.

Angeł Nikołow w tekście *Okolo prozvišteto na Vasilij II „Bālgaroubiec”* (s. 84–91) poddaje krytyce tezę Paula Stephensona³, wedle której Bazyl II zyskał przydomek „Bułgarobójca” dopiero pod koniec XII w. Sofijski uczony przytacza argumenty na rzecz poglądu, że przydomek ów funkcjonował w społeczeństwie bułgarskim już od początków XI w., choć w źródłach pisanych rzeczywiście pojawił się u schyłku XII w., w dobie zmagania Bułgarów z Bizantyńczykami o odzyskanie własnej państwowości.

Z kolei Plamen Pawłow (*Car Samuil – ot bitkata pri Ključ do smārtta mu v Prespa (29 juli– 6 oktomvri 1014 g.)*, s. 92–100) zajmuje się ostatnim etapem życia Samuela po bitwie pod Kjućzem, koncentrując się na przyczynach jego śmierci i jej dacie. Analiza źródeł prowadzi go do odrzucenia hipotezy o zamachu na Samuela i próby przeniesienia daty jego śmierci na okres poprzedzający 6 października.

Krasimir S. Krystew (*Egipetski izvori za gibelta na Samuilovite priemnici*, s. 101–106) analizuje przekazy egipskich historyków arabskich (Jahja Antiocheński i autorzy od niego zależni) w kwestii ich wiedzy o śmierci Gabriela Radomira (1015) i Jana Władysława (1018), następców Samuela. Badacz konkluduje, że o ile w pierwszym przypadku arabscy autorzy byli dobrze poinformowani, o tyle w drugim ich wiedza daleka była od prawdy.

Georgi N. Nikołow w tekście (*(Pra)bālgarskata dāržavna tradicija v Samuilova Bālgarija (kraijat na X – načaloto na XI v.)* (s. 107–121)

³ P. Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge 2003.

podejmuje kwestię funkcjonowania w Bułgarii doby Samuela protobułgarskiej tradycji państwowej. Dochodzi do wniosku, że można ją zaobserwować, przefiltrowaną przez religię chrześcijańską, przynajmniej w trzech aspektach: przekazywania władzy w obrębie rodu, w nazwach urzędów czy – szerzej rzecz ujmując – w funkcjonowaniu administracji państwowej i istnieniu więcej niż jednej rezydencji władcy.

Rumen S. Jordanov (*Zagovorāt na Elemag i Gavra prez 1019 g.*, s. 122–128) skrupulatnie zbiera informacje dotyczące spisku z roku 1019, na czele z Elemagiem i Gabrą, dostojnikami bułgarskimi, którego celem miało być odzyskanie niepodległości. Spisek został szybko wykryty, a jego waga polega jedynie na tym, że był pierwszym po likwidacji państwowości bułgarskiej w 1018 r. wystąpieniem przeciw bizantyńskiemu okupantowi.

Anna Czołewa-Dimitrowa (*Toponimijata na selo Ključ, Petričko, kato istoričeski izvor*, s. 129–140) poddaje analizie toponimy z miejscowości Ključ i jej okolic, dochodząc do wniosku, że sporą ich grupę można wiązać ze zmaganiem bułgarsko-bizantyńskimi z 1014 r.

Iwona Karaczorowa (*Epigrafski pametnici, svārzani s car Samuil*, s. 141–154) przedstawia zabytki epigraficzne powstałe w czasach Samuela i jego następców, zwracając szczególną uwagę na inskrypcję cara Jana Władysława, pochodzącą z Bitoli, a powstałą w 1015 r.

Cwetana Komitowa (*Ukreplenieto na chālma Samuilova krepost – centralno zveno ot pregradnata stena – „dema” pri Belasica*, s. 167–195) charakteryzuje umocnienia tzw. twierdzy Samuela, znajdującej się na wzgórzu na prawym brzegu rzeki Strumeszyca, w pobliżu dzisiejszego miasta Petricz. Zostały one wybudowane w początkach XI w. i stanowiły fragment umocnień Ključkiej Klisury.

Wioleta Neszewa (*Fortifikacionnata sistema na Melnik prez upravljenieto na bālgarski car Samuil [997–1014]*, s. 196–210) przedstawia fortyfikacje twierdzy Melnik w X–XI w. ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich kształt w czasie rządów Samuela.

Michaela Wasiliewa (*Dimka Serafimova i prinosāt i v izsledvane-to na srednovekovnata istorija na Pirinskija kraj*, s. 211–224) charakteryzuje działalność naukową Dimki Serafimowej (1923–2002), znanej bułgarskiej archeolożki i wieloletniej dyrektorki Narodowego Muzeum Historycznego w Błagojewgradzie. Zasłużyła się ona m.in. w badaniach w twierdzy Melnik i tzw. twierdzy Samuela. Stąd uzasadnione było przedstawienie jej osoby podczas konferencji poświęconej Samuelowi.

Nikolaj Markov (*Bălgarskata avtokefalna archiepiskopija v Ochrid, 1018–1767 g.*, – izložba na Nacionalnija istoričeski muzej, s. 225–232) przedstawia wystawę przygotowaną w Narodowym Muzeum Historycznym w Sofii, a poświęconą dziejom autokefalicznemu arcybiskupstwu ochrydzkiemu, powołanemu do życia w 1018 r. po podboju Bułgarii przez Bazylego II.

Ostatnią merytoryczną częścią książki jest bibliografia zawierająca tłumaczone na język bułgarski źródła oraz prace bułgarskich uczonych związane z dziejami Bułgarii w okresie między 971 a 1018 r., a powstałe po II wojnie światowej. Jej autorką jest Silwija Arizanowa (*Samuilova Bălgarija v izsledvanijata na bălgarskata medievistika v period ot kraja na Vtorata svetovna vojna do dnes. Bibliografija*, s. 233–260). Niewątpliwie bibliografia będzie przydatna tak dla badaczy, jak i miłośników średniowiecznej historii Bułgarii, choć wydaje się, że należałoby ją poszerzyć zarówno o prace powstałe przed 1945, jak i autorów spoza Bułgarii⁴. Tak czy inaczej daje ona wyobrażenie o wysiłku bułgarskich mediewistów w ostatnim siedemdziesięcioleciu włożonym w poznanie epoki Samuela i jego następców.

Pracę uzupełniają przedmowa (s. 9–11), przemówienie burmistrza miasta Petricz (s. 15–17) oraz spis skrótów (s. 261–262).

Przedstawione teksty dają z jednej strony syntetyczny obraz losów państwa Komitopulów, z drugiej strony w pogłębiony sposób ukazują wybrane ich aspekty. Książka stanowi dobre wprowadzenie do dalszych studiów nad losami Bułgarii między 971 a 1018 r. Sądzę, że znajdzie zainteresowanie tak wśród profesjonalistów, jak i „zwykłych” odbiorców (oczywiście bułgarskich) literatury historycznej. Ze względu na brak obcojęzycznych streszczeń pozostanie ona jednak znana głównie w Bułgarii.

MIROSLAW J. LESZKA
UNIwersytet Łódzki*

⁴ Trzeba zauważyć, że Autorce bibliografii nie są znane niektóre teksty bułgarskich uczonych publikowane za granicą. Gwoli przykładu – V. Gjuzelev, *Bułgaria a państwa i narody Europy Środkowej w X w.*, tłum. K. Marinow, [w:] *Byzantina Europea. Księga Jubileuszowa Ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokoszko, M.J. Leszka, Łódź 2007, s. 133–140; G.N. Nikolov, *Bułgarzy i ogień grecki*, tłum. K. Marinow, [w:] *Byzantina Europea...*, s. 449–455.

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Bizancjum.